

Інтерпретація історії Франції повоєнної доби у романі Паскаля Кіньяра “Американська окупація”

О. В. Савич

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: xenia.savych@gmail.com

Paper received 04.05.21; Accepted for publication 21.05.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-13>

Анотація. Стаття присвячена специфіці інтерпретації історії повоєнної доби у Франції, здійсненої сучасним французьким письменником Паскалем Кіньяром у романі “Американська окупація” (1994). Письменник детально репрезентує вибраний історичний період, роблячи акцент на його соціополітичних та культурних особливостях. Автор також приділяє увагу феномену модифікації національної ідентичності персонажів під впливом американської масової культури. Зображення конкретної історичної епохи у творі стає частиною рефлексії П. Кіньяра щодо сенсу історії у цілому.

Ключові слова: французька література, Паскаль Кіньяр, роман, історія, ідентичність.

Постановка проблеми. Роман сучасного французького письменника Паскаля Кіньяра “Американська окупація”, виданий у 1994 році, репрезентує звичне для його творчості звернення до минулих епох. Проте, якщо у своїх попередніх знакових творах – як-от “Записки на табличках Апроненії Авіції” (1984), “Альбуцій” (1990), “Всі ранки світу” (1994) – П. Кіньяр зосереджував романну дію в Античному Римі та у Франції в XVII ст., то у романі “Американська окупація” часова дистанція, як на те вказує сама назва твору, куди ближча до сьогодення. У цьому творі він реактуалізує історію повоєнної Франції: дія відбувається в 1950-х роках, у час активних політичних та соціокультурних зв'язків між Францією та США, зумовлених, зокрібно, присутністю американських військових баз на території французької метрополії у цей період. Як слушно зазначає французький науковець Б. Тібо у статті, присвяченій тлумаченню цього роману, “<...> “Американська окупація” є твором, котрий пропонує критичну рефлексію як сучасності, так і темпоральності водночас, постаючи прикладом гри із історичною нарацією [6, с. 115]. З огляду на вагомість місця, яке тема концептуалізації історії та темпоральності займає у кіньярівській поезії загалом, вважаємо за необхідне проаналізувати твір, в якому згадана тематика оприявлена експліцитно. **Мега цієї розвідки** полягає у дослідженні авторських стратегій реактуалізації історії у романі “Американська окупація” та у виявленні специфіки Кіньярової інтерпретації історії Франції повоєнної доби.

Викладення основного матеріалу. Дія в “Американській окупації” відбувається впродовж 1958-1959 рр. у французькому провінційному містечку Мен поблизу Орлеану, котре на той момент стає одним із пунктів розташування військових баз НАТО. Протагоністом роману є вісімнадцятирічний Патрік Карріон – місцевий учень випускного класу, який разом зі своєю подругою дитинства Марі-Жозе Вір відкриває для себе новий вражаючий світ американської масової культури. На початку твору автор окреслює тодішній історичний контекст: “US Air Force створили одинадцять баз у метрополії. <...> Army Communication Zone, центр тилового забезпечення всієї Європи, розмістився в Орлеані. В околицях міста проживало десять тисяч американських солдатів. Ближче до ночі за колючий дріт навколо табору в Мені виставляли сміт-

тєві баки. І ось одного вечора Патрік вирішив у них покопирсатися” [4, с. 18]. У такий спосіб автор відпочатково єднає персональну історію протагоніста із колективною історією Франції.

Читач дізнається про те, що герой разом зі своєю подругою впадає у невимовне захоплення тими речами американських військових, що їх персонажі віднаходять на смітниках, – журналами, одягом, сигаретами тощо. Їхній захват від заокеанських артефактів набуває небувалого масштабу: “Друзі поклонялись американським ідолам із тим же запалом, з яким благочесні чи нещасні душі колись вдарялись в релігію. <...> Діти захоплювались невідомою цивілізацією за колючим дротом і сторожевими вежами; цивілізацією, від якої їм залишився один лиш мотлох. <...> Їхні мрії втілювались у назвах інструментів, предметів гардеробу, далеких міст: джаз, тостер, Голівуд, Mercury 1953, холодильник Kelvinator, Нью-Йорк” [4, с. 24]. Так, на думку автора, у повоєнну добу захоплення американським світом для молодшої генерації французів стає схожим на новий тип релігії. Разом із тим, в кіньярівській оптиці згадане зачарування Америкою набуває пейоративного забарвлення, оскільки всі ті об'єкти, котрі є священними в сприйнятті героїв, насправді походять зі смітників і через це, як згадується у творі, є малоприсадними до використання [4, с. 23].

Модифікація картини світу цих персонажів відбувається поступово: вони охоче вчать англійську мову, намагаються розмовляти нею з американським акцентом, зачитуються романами Е. Гемінґвея, Ф. Фіцджеральда і В. Фолкнера та навіть заводять дружбу із місцевими американськими солдатами. Зрештою, однокласники Патріка стають називати його “Пі-Кей” на американський манер – зміна імені очевидно підкреслює поступове розмиття національної ідентичності протагоніста. Герой також починають мріяти про подальший переїзд до США. Зокрема, Марі-Жозе аргументує Патрікові цю необхідність у такий спосіб: “Ми повинні втекти з цієї діри. <...> Треба їхати до Америки. <...> Тебе точно відішлють до Алжиру” [4, с. 111]. Тож у творі виринає ще один важливий геополітичний контекст – Алжирська війна (1954-1962), – острах щодо участі в ній стає для молодих героїв хоч і другорядним, але окремим чинником, що формує їхню антипатію до тодішнього

французького укладу. Окрім того, “американська мрія” героїв базується на звичному уявленні про Америку як про простір неодмінної реалізації нових можливостей. Французький філософ Ж. Бодріяр в есеї “Америка” (1986) інтерпретує це явище так: “Америка – це не сновидіння і не реальність, Америка – це гіперреальність. Вона гіперреальна, оскільки являє собою утопію, котра з самого початку переживалась як втілена. Все тут є реальним і прагматичним, і в той же час все занурює вас у мрію. <...> один тільки європеєць може знайти тут свій власний симулякр, симулякр іманентності і матеріального втілення всіх цінностей” [8]. Відтак спостерігаємо виразне оприявлення цієї концепції в аксіології головних персонажів.

Утім, настрої багатьох місцевих жителів суттєво контрастують із новою аксіологією головних героїв. “Американізм” Патріка і Марі-Жозе зіштовхується з неприховано антиамериканськими настроями старшого покоління мешканців Мену – генераційний вимір цієї опозиції у романі постає відпочатково прокресленим. Так батько героїні, власник локальної крамнички, відмовляється продавати кока-колу, вважаючи її “отрутою, що дурманить людей”, а вздовж доріг, що ведуть до баз НАТО, починають з’являтися написи “US GO HOME”. У творі викристалізовується виразна бінарна опозиція між французьким традиційним буржуазним ладом і сучасною культурою, котра походить з-за океану. Протистояння старого і нового укладів відбувається тут, по-перше, на політичному рівні: старше покоління жителів через свій страх перед американськими силами починає виявляти комуністичні настрої. Кіньяр пише: “Найпрогресивніші громадяни Орлеану і Мену, які задрісно спостерігали за розкішним життям офіцерів на бульварі Шатоден і зневажали їхні звичаї, вже палко мріяли, щоб прийшли росіяни і їх звільнили” [4, с. 29]. Неприйняття французами американських звичаїв постає маніфестацією звичного для повоєнної доби у Франції явища “антиамериканізму”. Французький філософ Жан-Франсуа Ревель пояснює цей феномен як картину світу, в межах якої “<...> американці роблять *тільки* помилки, чинять *тільки* злочини, привносять *тільки* дурниці, будучи при цьому винними у *всіх* поразках, у *всіх* несправедливостях і *всіх* стражданнях цілого людства” [5, с. 248]. У досліджуваному нами романі вороже ставлення до Америки також оприявлене через відразу жителів Франції до цієї культури. Приміром, батько головного героя виражає неприховану антипатію до його нового захоплення творами американських джазменів. Між батьком і сином відбувається такий діалог:

– На землі існує безліч іншої музики. Є Бах, є “Месія” Генделя. Є Каміль Сен-Санс. У кінці-кінців, є спів пташок.

Патрік зауважив, що він не Каміль і не пташка. І додав:

– Тату, я – не ти” [4, с. 83].

Отож конфлікт героїв не лише репрезентує непорозуміння представників двох різних генерацій, а й ілюструє зіткнення двох культур – старого укладу, вкоріненого в тяглу європейську традицію, і модерного мистецтва, витвореного новим світом.

Окрім численних музичних ремінісценцій, котрі ілюструють вказану колізію, важливою також постає згадка у творі про репродукцію картини французького художника Андре Фужерона (1913-1998), яку один із персонажів чіпляє на стіну. Йдеться про полотно “Атлантична цивілізація” (1953): на ньому зображений американський солдат із есесівською емблемою на мундирі, який, сидячи за кермом автомобіля, переїздить французьких пішоходів. Американський мистецтвознавець Р. Фогль, досліджуючи специфіку репрезентації Америки у французькому мистецтві середини ХХ ст., тлумачить цей витвір А. Фужерона так: “Розділяючи картину на дві частини, де французьке суспільство розміщене ліворуч, а американське праворуч, автор напевне вказує на політичні нахили кожної країни. <...> Фізична брутальність нового світу також оприявлена в образі електричного стільця, розміщеного на п’єдесталі, який постає сильним символом американської політичної жорсткості” [7, с. 57]. За визначенням дослідника, окремі деталі картини символізують американське економічне і політичне свавілля, що вони виростають зі згаданої “брутальності”. Відтак у межах тематичного аналізу роману “Американська окупація” зауважуємо, що опис цієї картини тут, по-перше, віддзеркалює антиамериканські тенденції, притаманні тодішньому французькому мистецтву, і, по-друге, увиразнює страх окремих героїв твору як перед економічною і політичною експансією США, так і перед умовною культурною окупацією, що загрожує Франції в нову епоху панування масової американської культури. З цього ж приводу Р. Фогль зазначає, що у 1950-х роках для французьких інтелектуалів звичним стало протиставлення французької цивілізованості й американських антиінтелектуалізму, конформності та брутальності – звідси виникла стереотипна опозиція “цивілізованості” одних та “комерціалізованості” інших [7, с. 55].

Принагідно до питання про специфіку історичної епохи, реконструйованої Кіньяром в “Американській окупації”, Б. Тібо характеризує її як час, коли через встановлення нового світового порядку історія прискорила: “<...> йдеться не лише про зникнення інституцій, які раніше забезпечували регулярний перехід від минулого до майбутнього, але й також про остаточне вмирання минулого, спричинене швидким розвитком наук і технологій” [6, с. 115]. Знаходимо слушною тезу про “прискорення історії”, з яким у творі вимушено зіштовхуються жителі провінційного містечка внаслідок нових неунікненних контактів із американським всесвітом. Однак, на нашу думку, про остаточне вмирання минулого історичного ладу в романі не йдеться. У кіньярівській перспективі важливою характеристикою міста Мен постає не лише близьке розміщення військових баз НАТО, а і його історичне минуле. Автор згадує: “Містечко Мен-сюр-Луар неодмінно вказувалося у туристичних путівниках завдяки трьом історичним пам’яткам: дому, в якому поет написав “Роман про Троянду”, мосту, відбитому Жанною д’Арк у англійців, і тюрмі, в якій замкнули Франсуа Війона” [4, с. 59-60]. Покликання на історію цього міста у творі є численними – вони репрезентують постійне відлуння минулого в сучасності. Зосібна, особливої ваги у творі набувають згад-

ки про перебування Війона у місцевій в'язниці. Головні герої неодноразово цитують тексти його ренесансних балад – для молодих персонажів він стає символом бунту проти усталеного ладу, наснажуючи тим самим їхній власний спротив тодішньому оточенню. Так у романі зазначається: “<...> Війон став символом бунту, неприйняття сучасного суспільства; своїм прагненням вирушити вдалечінь він вселяв їм надію коли-небудь дістатись до берегів Міссісіпі” [с. 97]. В іншій главі Кіньяр також уточнює, як саме Марі-Жозе сприймає Мен: “Це містечко колись прийняло Франсуа Війона лишень задля того, щоб закинути його до в'язниці. У ньому було багато зла та ненависті, і це заважало їй жити” [4, с. 131]. Патрік зауважує, що вони у 1959 р. розмірковують так само, як Війон у 1461 р. Відтак проамериканська світоглядна парадигма головних героїв не заперечує ту французьку історію, що її вони вивчали у школі, а навпаки – до певної міри живиться нею, інтерпретуючи її на сучасний лад.

Важливим для прояснення специфіки реактуалізації історії у романі стають згадки про Жанну д'Арк та в цілому всіх війн, що відбувались на цій території упродовж всього часу. Власне, Кіньяр розпочинає твір так: “Коли тільки закінчатся ці війни! Орлеанську землю захоплювали кельти, германці, затим на цілісіньких п'ять століть римляни зі своїми дванадцятьма богами, потім алани, франки, нормани, англійці, німці і, зрештою, американці. <...> Ми витрачаємо сили не на те, щоб прожити щасливе життя, мирно постаріти і померти. Ми витрачаємо сили, щоб дожити до вечора” [4, с. 9]. Стає зрозуміло, що обрана автором історична перспектива – час після Другої світової війни – є умовною, адже письменник переймається радше сенсом історії у цілому, акцентуючи її рекурентну природу та певні універсальні закономірності її перебігу. Потвердження цієї гіпотези віднаходимо, зокрема, в інтерв'ю Паскаля Кіньяра 2014 року. Так у відповідь на питання про можливість літератури репрезентувати суспільні зміни письменник розмірковує: “Ймовірно, існує три типи літератури. Японці мають три види коміксів манга: манга про війну, манга про руїни, манга про реконструкцію. <...> Таким є велике політичне повторення: війни, руїни, реконструкції. Це те, що ми зовемо Історією” [1, с. 328]. У Кіньяровому баченні історія постає процесом, ґрунтованим на ніцшеанській ідеї вічного повернення. Разом із тим, прикметним є зв'язок історії і політики, на якому наголошує автор. В «Американській окупації» письменник репрезентує власне ставлення до історії у цілому через один конкретний історико-політичний епізод. Тематика роману при цьому не вичерпується тільки зображенням франко-американських стосунків у французькій провінції 1950-х років, а, натомість, сходиться до рівня концептуалізації історії як філософського феномену.

Важливо зазначити, що головний герой упродовж усього твору переживає суттєву внутрішню еволюцію. На відміну від статичної антипатії старших жителів Мена до всього американського, світоглядні переконання протагоніста зазнають динамічних змін – зокрема, через вплив його нового приятеля Ріделла, разом з яким вони грають у створеному ними джазовому гурті. Ріделл захоплюється афроамериканською

музикою, проте виявляє нігілістичний підхід як до ідеї замилування американською дійсністю, так і до проросійських «лівих» настроїв значної частини тодішнього французького соціуму. Герой відверто зневажає привнесену американцями масову культуру, вважаючи, що в сучасну епоху людські душі стали «<...> жалюгідною мішаниною яскравих обгортков, конвертів із платівками, коміксів, кінокадрів і рекламних проспектів» [4, с. 120]. Згодом Ріделл захоплюється індуїстською культурою і буддистськими практиками, починаючи проповідувати своїм приятелям ідеї цілковитої атараксії й байдужості до всіх світських умовностей. Він пояснює свою світоглядну концепцію так: «Реальність – це вічне теперішнє, наділене чудесною надприродною силою. <...> Реальність непізнана та ілюзорна. <...> Ми нібито граємось в політику, сім'ю, соціальну сферу й особисте життя, а насправді крутимось уві сні. <...> Ланцюг поколінь і ланцюг метаморфоз підвладні одному і тому ж задумові. <...> Нас спопеляє рух, нас спопеляє статева приналежність. <...> Ми жадібно вимагаємо смерті» [4, с. 119]. У парадигмі цього персонажа також актуалізується кіньярівська концепція універсальності і позачасовості певних характеристик людської природи, що вони реалізуються повторювано. Зрештою, світовідчуття Патріка також трансформується під впливом уявлень Ріделла про ницність американської культури, яка постає не яскравим небаченим досі явищем, а, навпаки, феноменом, що в історії людства вже існував і надалі також повторюватиметься.

Фінал “Американської окупації” розгортається на двох рівнях – у межах великої історії Франції та малої історії життя персонажів. На рівні макроісторії твір завершується евакуацією без НАТО, ініційованою генералом де Голлем у 1959 р., – що стало виявом тодішнього офіційного політичного антиамериканізму з боку Франції [2, с. 15]. Мікроісторія Патріка також розвивається драматично: його подруга Марі-Жозе через власну неспроможність примиритись із завершенням “американської окупації” та відповідною руйнацією своєї американської мрії вирішує вкоротити собі віку, перерізавши вени шматком дроту, котрий раніше огортав військову базу. Своєю чергою Патрік назавжди покидає заняття джазовою музикою, які раніше становили весь сенс його життя, і з часом переїздить до Індії. Припускаємо, що у такий спосіб він також оприявнює власні аксіологічні пріоритети – на зміну втраченому захопленню найсучаснішим новим світом приходиться інтерес до старосвітської і, сказати би, позачасової індійської культури.

Висновки. Вважаємо справедливим твердження Ж.-Л. Потро, французького дослідника творчості Кіньяра, стосовно проблематики цього роману: “Через персонажів, які існують в розриві з домінуючим для свого часу дискурсом, Паскаль Кіньяр підважує заспокоїливі стереотипні уявлення щодо, зокрема, гармонії споживацького ладу, встановленої американцями у час після війни” [3, с. 151]. У художній ретроспективі Кіньяра повоєнна доба постає у всій строкатості тодішніх соціополітичних настроїв та переконань французького суспільства. Деталізована реалістична оповідь докладно репрезентує цей історичний

період, при цьому один із найважливіших акцентів автором робиться на відтворенні культурної атмосфери того часу, побудованої на постійних зіткненнях про- і антиамериканських точок зору. Проте письменник виявляє інтерес не тільки до вибраного епізоду з історії Франції, а й переймається питаннями францу-

зької культурної та національної ідентичності, виражаючи критику тодішнього соціуму. Назагал, у романі "Американська окупація" П. Кіньяр не лише реалізує повоєнну історію, а й імпліцитно подає власну рефлексію історії як глобального процесу, заснованого на постійному поверненні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boulard S., Santi S. Pascal Quignard, un écrivain politique // Contemporary French and Francophone Studies., 2014., No. 3, Vol. 18. P. 323-335.
2. O'Connor B. The anti-American Tradition: A history in four phases // The Rise of anti-Americanism. Routledge, 2006. P. 11-24.
3. Pautrot J. Pascal Quignard ou le fonds du monde. New York: Rodopi, 2007. 195 p.
4. Quignard P. L'Occupation américaine. Paris : Éditions du Seuil, 1994. 210 p.
5. Revel J. L'Obsession anti-américaine ; Son fonctionnement, ses causes, ses conséquences. Paris : Plon, 2002. 330 p.
6. Thibault B. L'Autrefois et le Jadis dans L'Occupation américaine de Pascal Quignard // French Forum. 2016., No. 1, Vol. 41. P. 115-126.
7. Vogl R. In Defense of Civilisation: Modernism, Anti-Americanism and the Struggle for Cultural Identity in French Art (1953- 1968) // Paroles gelées. 2007., No. 1 Vol. 23. P. 51-71.
8. Бодрийяр Ж. Америка / пер. с франц. Калугин Д., Санкт Петербург: Владимир Даль, 2000. 204 с.

REFERENCES

1. Baudrillard J. America / translated from French by Kalugin D., Saint Petersburg: Vladimir Dal, 2000. 204 p.
2. Boulard S., Santi S. Pascal Quignard, un écrivain politique // Contemporary French and Francophone Studies., 2014., No. 3, Vol. 18. P. 323-335.
3. O'Connor B. The anti-American Tradition: A history in four phases // The Rise of anti-Americanism. Routledge, 2006. P. 11-24.
4. Pautrot J. Pascal Quignard ou le fonds du monde. New York: Rodopi, 2007. 195 p.
5. Quignard P. L'Occupation américaine. Paris : Éditions du Seuil, 1994. 210 p.
6. Revel J. L'Obsession anti-américaine ; Son fonctionnement, ses causes, ses conséquences. Paris : Plon, 2002. 330 p.
7. Thibault B. L'Autrefois et le Jadis dans L'Occupation américaine de Pascal Quignard // French Forum. 2016., No. 1, Vol. 41. P. 115-126.
8. Vogl R. In Defense of Civilisation: Modernism, Anti-Americanism and the Struggle for Cultural Identity in French Art (1953- 1968) // Paroles gelées. 2007., No. 1 Vol. 23. P. 51-71.

Interpretation of the history of post-war France in Pascal Quignard's "The American Occupation"

O. V. Savych

Abstract. The article deals with the specifics of the interpretation of the history of post-war France, made by a contemporary French writer Pascal Quignard in the novel "The American Occupation" (1994). The writer represents in detail the chosen historical period, emphasizing its socio-political and cultural peculiarities. In addition, the author pays attention to the phenomenon of modification of the national identity of the protagonists influenced by American mass culture. The depiction of a specific historical epoch in this work becomes part of Pascal Quignard's reflection on the meaning of history in its entirety.

Keywords: French literature, Pascal Quignard, novel, history, identity.